

Biyografik Anlatı Yaklaşımı: Din Psikolojisi İçin Nitel Bir Yöntem Önerisi

Biographical Narrative Approach: A Qualitative Method Proposal for the Psychology of Religion

Sakin ÖZİŞİK

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri
Bölümü, Din Psikolojisi Anabilim Dalı,
Ankara, Türkiye

ÖZ

Günümüzde din psikolojisi alanında hâlâ nicel yöntemler ön planda yer alırken, nitel yaklaşımlar özellikle yaşam öyküleri ve anlatı analizi gibi perspektifler sınırlı düzeyde kullanılmaktadır. Oysa biyografi araştırması, bireyin dini yaşantısını, kimliğini, inanç gelişimini ve yaşam felsefesini bütüncül bir biçimde anlamada güçlü araçlar sunabilir. Biyografik anlatı yaklaşımı, bireyin geçmiş deneyimlerini yeniden yapılandırarak onların yaşam öykülerini derinlemesine ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda katılımcının anlatı aracılığıyla yaşadığı olaylara nasıl anlam verdiği, bu deneyimleri dilsel olarak nasıl yapılandırdığı ve bunlarla hangi kişisel ya da toplumsal öğelerle bağlantı kurduğu analiz edilebilmektedir. Bu çalışmada biyografi araştırmalarındaki birçok yaklaşım içerisinde Fritz Schütze'nin geliştirdiği anlatı görüşmesi tekniği ile yorumlama stratejileri ele alınmış ve bu yöntemin din psikolojisi bağlamında taşıdığı potansiyel değerlendirilmiştir. Fritz Schütze'nin biyografik anlatı yaklaşımı çoğunlukla Almanca konuşulan coğrafyada ampirik bir araç olarak sosyal bilim alanlarında kullanılmaktadır. Dini alanda da yapılan çalışmalar, biyografik anlatı yaklaşımının özellikle dini dönüşüm süreçlerinin, kriz dönemlerinin, eylemlilik düzeylerinin ve benlik algısının incelenmesinde önemli katkılar sunduğunu göstermektedir. Batı literatüründeki bazı çalışmalar, bu yöntemin bireyin yaşam öyküsünün parçası olarak dini değişim sürecinin bir olay örgüsü içinde anlamlandırılmasına olanak sağladığını ortaya koymuştur. Bu tür araştırmalar, bireyin benlik algısındaki değişimi, bu değişimlerin yaşam hikâyesi çerçevesinde nasıl şekillendiğini ve bu süreçteki eylemlerini analiz etmeye imkân tanımaktadır. Ayrıca biyografik anlatı mülakatları, katılımcının özgün yaşam hikâyesini serbestçe aktarabileceği bir görüşme ortamı oluşturmaktadır. Katılımcının kendi kelimeleriyle anlattığı hikâye, araştırmacı tarafından anlatı çözümlemesi teknikleriyle yorumlanacak ve böylece bireyin dini yönü daha bütüncül bir şekilde yorumlanma fırsatı bulacaktır. Bu süreç, veri toplama ve analiz aşamasında oldukça emek istemekte; aynı zamanda araştırmacının yansızlığı ve eleştirel bakışı da büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, biyografik anlatı yaklaşımının din psikolojisinin metodolojik çeşitliliğini artırması açısından önemli bir potansiyel sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle bireysel farklılıkların ve çok katmanlı yaşam deneyimlerinin dikkate alındığı günümüz araştırmalarında bu yöntemin kullanılmasının hem din psikolojisinin ilerlemesine hem de bireyin dini deneyimlerinin daha zengin bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din psikolojisi, Biyografik Anlatı, Nitel Araştırma, Anlatı Analizi, Fritz Schütze.

ABSTRACT

Although quantitative methods still dominate the field of the psychology of religion, qualitative approaches, particularly those involving life stories and narrative perspectives, are only used to a limited extent. However, the biographical narrative method offers powerful tools for gaining a comprehensive understanding of an individual's religious experiences, identity, faith development, and philosophy of life. This approach aims to structure an individual's past experiences to reveal their life story deeply. Within this context, researchers can analyse how participants assign meaning to the events they have experienced, how they structure these experiences, and which personal or social elements they connect them to. This study examines Fritz Schütze's narrative interview technique and reconstructive interpretive strategies, and assesses the potential of this method within the context of the psychology of religion. Schütze's biographical narrative approach is primarily used as an empirical tool in the social sciences in German-speaking regions. Research in religious studies shows that the biographical narrative approach makes significant contributions, particularly in the examination of religious transformation processes, crisis periods, levels of activism, and self-perception. Some Western studies demonstrate that this method enables the religious transformation process to be understood as part of the individual's life story within a narrative framework. These studies allow changes in self-perception to be analysed, as well as how these transformations are shaped within the context of the individual's life story and the actions taken during this process. Furthermore, biographical narrative interviews require an environment in which participants can freely recount their life stories. The participant's story, as told in their own words, will be interpreted by the researcher using narrative analysis techniques. This provides an opportunity to gain a more holistic understanding of the individual's religious experiences. This process requires considerable effort at both the data collection and analysis stages. At the same time, it is of great importance that the researcher is impartial and has a critical perspective. It can therefore be concluded that the biographical narrative approach has significant potential to increase methodological diversity in the psychology of religion. Using this method in current research, which takes into consideration personal differences and multi-layered life experiences, will contribute to the development of the psychology of religion and provide a richer understanding of individuals' religious experiences.

Anahtar Kelimeler: Psychology of Religion, Biographical Narrative, Qualitative Research, Narrative Analysis, Fritz Schütze.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Sakin ÖZİŞİK
E-mail: sakin.ozisik@asbu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 30.01.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 15.09.2025
Yayın Tarihi/Publication Date: 24.10.2025

Atif: Özışık, Sakin. "Biyografik Anlatı Yaklaşımı: Din Psikolojisi İçin Nitel Bir Yöntem Önerisi". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 65/1 (Aralık 2025), 47-61.

Cite this article as: Özışık, Sakin. "Biographical Narrative Approach: A Qualitative Method Proposal for the Psychology of Religion". *Journal of İlahiyat Researches* 65/1 (December 2025), 47-61

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

GİRİŞ

Din psikolojisi ile ilgili yapılacak her türlü teori ve yöntem tartışması genel psikolojinin tarihi ve genel bağlamlarıyla şöyle veya böyle ilintilendirilmek durumundadır; zira psikolojinin kurucuları, onu spekülâtif felsefi tartışmalardan bağımsız bir bilim dalı haline getirme çabası içindeydiler. Onlar için psikolojiye nesnel ve deneysel bir temel kazandırmak hem yöntembilimsel meşruiyet sağlamak hem de onu pozitif bilimler arasında tasnif etmek bakımından önemliydi. Bu çaba, 19. yüzyılın sonlarında Wilhelm Wundt'un deneysel psikoloji laboratuvarını kurmasıyla somut bir biçim kazandı (Bühler, 1926; Kempf, 1988; Lück, Guski-Leinwand, 2014; Lück vd., 2013). Psikolojiyi bilimsel bir disiplin olarak kurma girişimi, yalnızca yöntemsel reformları değil, aynı zamanda araştırma konularının ve nesnelere belirlenmesini de etkiledi. Din gibi öznel ve içsel yaşantılarla ilgili konular, deneysel yöntemlerle incelenemeyeceği varsayımıyla bilimsel psikolojiden dışlandı. Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren hâkim olan pozitivist değerler dizisi, dinî yaşantıyı bireyin iç dünyasına ait, ölçülemeyen bir olgu olarak konumlandırdı. Bu da daha ilk yıllarında bile din psikolojisinin ana akım psikoloji içinde marjinalleşmesine yol açtı. William James gibi bazı kurucu isimlerin dinî deneyimi psikolojik bir konu olarak kararlılıkla ele almasına rağmen, uzun süre din psikolojisi kenarda kaldı. Hatta bazı psikologların, dinî inançları patolojik eğilimlerle ilişkilendirmesi alana karşı ön yargı ve bilimsel şüpheciliği daha da ileri götürdü.

Din psikolojisi disiplini bugün büyük bir mesafe kat etmiş olsa da hâlâ birçok akademik psikoloji çalışmalarında kabul görmekte zorlanmakta, konuları görmezden gelinmekte ya da ikincil bir alt alan olarak değerlendirilmektedir (Belzen, 2010; Hood vd., 2009; Imtoul- Spalek, 2008). Din psikolojisinin bu daraltılmış konumunu genişletebilmesi için, hem dayandığı epistemolojik ve metodolojik paradigmaları sürekli olarak beslemesi hem de bu temeller üzerinden diğer sosyal bilim disiplinleriyle diyalektik ve eşitlikçi ilişkiler kurması büyük önem taşımaktadır. Bu durum din psikolojisi için sadece teorik bir gereklilik değil, aynı zamanda onun akademik özerkliğini ve kurumsal görünürlüğüne artıracak pratik bir yönelimdir.

Günümüzde disiplinler arası yöntemlerin geliştirilmesi din psikolojisinde merkezi bir rol oynamaktadır. Yalnızca psikolojik kuramlarla da sınırlı kalmayan, aynı zamanda sosyoloji, antropoloji, tarih, teoloji ve felsefe gibi alanlardan beslenen zenginleştirilmiş bir kuramsal yaklaşım ve yöntemsel yapı sürekli tartışılmalıdır. Bu yapı; dinî tecrübenin mahiyetine dair felsefi geleneklerden (örneğin fenomenoloji ve hermenötik), alanın kendine özgü konu edinimlerinden (örneğin bireysel inanç gelişimi, mistik deneyimler, dinî başa çıkma biçimleri), ulusal ve uluslararası tarihsel arka planlardan (örneğin Avrupa'da sekülerleşmenin etkisiyle şekillenen din psikolojisi ile Amerikan faydacı yaklaşımı arasındaki farklar ve bunların Türkiye'deki yansımaları), akademik görünürlük kazanma ve kurumsallaşma süreçlerinden (örneğin uluslararası dernekler, araştırma merkezleri, kongreler) ve disiplinlerarası ya da disiplinlerüstü etkileşim ağlarından oluşabilir. Bu tür çok katmanlı ve esnek bir yapı, din psikolojisinin hem bilimsel sahiciliğini hem de toplumsal anlamını canlı bir şekilde tanımlamasına katkı sağlayacaktır.

Öznel yaşantıların, sembolik anlatıların ve kültürel bağlamların belirleyici olduğu din psikolojisi araştırmaları açısından, nomotetik yaklaşımların tek başına sınırlılıklar taşıdığı; buna karşılık nitel, ideografik araştırmaların bireylerin yaşam öyküleri, inanç dönüşümleri ve anlam arayışları gibi günümüzün açıklama bekleyen dinî olgularını yorumlamada önemli araçlar sunduğu ileri sürülebilir. Bu nedenle, günümüzde nitel yöntemlerin din psikolojisinde daha merkezi bir konum kazanması, yalnızca alternatif bir yöntem bilimsel yönelimi değil, aynı zamanda insanı daha bütüncül, bağlamsal ve derinlikli anlama çabasını da yansıtmaktadır (Gezici Yalçın- Coşkan, 2021; Wertz vd., 2011).

Disiplinin ilk evrelerinden bu yana, din psikolojisinin yöntemsel temelleri üzerine yürütülen tartışmalar, alanın kurucu meselelerinden biri olarak varlığını sürdürmektedir.¹ Kuruluş dönemlerinde, dinin psikolojik olarak nasıl incelenmesi gerektiğine dair açık ve tutarlı bir metodolojik çerçevenin geliştirilememiş olması, din psikolojisinin epistemolojik zeminini kırılan tutmuş ve bilimsel statüsünün sorgulanmasına yol açmıştır. Bu durum hem geçmişte hem günümüzde din psikolojisinin araştırmacı keyfiliği ve öznelliğine açık yorumlara elverişli bir alana doğru evrilmesine de neden olmaktadır (bkz. Belzen, 2015; Külpe, 1893; Ostertag, 1914; Vorbrodt, 1908). Erken dönem çalışmalarda kullanılan yöntemler genellikle ampirik temellerden yoksundu; çok sayıda araştırma, deneysel değil betimleyici nitelikteydi ve dinî fenomenleri bilimsel mesafeden çok, açıklayıcının inanç sistemine veya savunularına bağlı olarak değerlendirme eğilimindeydi (Hammer, 1995; Thieme, 1911; Iagher, 2024). Bunun sonucunda alan, tutarsız yöntemler, düşük standartlar ve karşılaştırılabilirliği sınırlı sonuçlar üreten bir saha olma riskiyle karşı karşıya kaldı. Özellikle 20. yüzyılın başlarında, psikoloji içerisinde sistematik bir yer edinmek isteyen din psikolojisinin, kendine ait araştırma metotları ve güvenilirlik ölçütleri geliştirmemesi, bu kırılma derinleştirdi (Benetka vd., 2018; Yavuz, 1986). Bugüne kadar aşılamayan diğer bir sorun ise, yukarıda bahsedildiği gibi psikologların çoğu zaman dinî olguları irrasyonel ya da bilimsel olmayan kategorilerde değerlendirme eğiliminde olmalarının yanında teoloji kökenli araştırmacıların dinî deneyimleri açıklarken

1 Din psikolojisinde erken dönem metod tartışmaları için bkz. Jacob A. V. Belzen, *Religionspsychologie: Eine historische Analyse im Spiegel der Internationalen Gesellschaft* (Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg, 2015); Tania Zittoun, "10 A Cultural Psychological Reading of Religionspsychologie", *A Hundred Years of the IAPR* (Brill, 2016), 96-104; Susanne Heine, *Grundlagen der Religionspsychologie: Modelle und Methoden* (Vandenhoeck & Ruprecht, 2005); Nils G. Holm, *Einführung in die Religionspsychologie* (Vandenhoeck & Ruprecht, 1990); Christian Henning, "Gescheiterte Beziehung?: Ein Einblick in das Verhältnis von Theologie Und Psychologie in der Zeit Zwischen 1920 Und 1960", *Praktische Theologie* 35/2 (01 Haziran 2000), 86-108; Klaus Kießling, "Religionspsychologie im Prokrustesbett?: Bestandsaufnahme und Plädoyer für methodische und interkulturelle Öffnungen", *Wege zum Menschen* 69/1 (24 Ocak 2017), 31-46.

savunmacı ve dogmatik bir tutum sergilemeleri nedeniyle bu olguların psikolojik saik ve derinliklerinin gözden kaçmasıdır. Bu ikili kutuplaşma, araştırma nesnesi olan dinî olguların ya aşırı indirgemeci ya da aşırı yüceltici biçimlerde ele alınmasına neden olmakta; böylece söz konusu olguların kendi bağlamları içinde anlaşılması güçleşmektedir. "Usulsüzlük, vusulsüzlüktür" prensibinden hareketle, bu gelişmelerin temelinde yöntemsel belirsizliklerin ve yapısal kırılmalıkların yattığı söylenebilir. İşte bu noktada din psikolojisinde yeni yöntem ve bakış açılarının denenmesi, var olanların ise tartışılması önemli bir görev olarak durmaktadır.

Bu makalenin amacı, Fritz Schütze'nin biyografik anlatı yaklaşımını din psikolojisi araştırmaları açısından nitel bir yöntemsel seçenek olarak değerlendirmek ve din psikolojisi araştırmalarının yöntemsel çeşitliliğine katkıda bulunmaktır. Bu doğrultuda, biyografik anlatı yaklaşımının din psikolojisi bağlamında kavramsal olarak temellendirilebilmesi için, öncelikle alanın tarihsel gelişimi içerisinde nitel araştırmalara ve yaşam öyküsüne dayalı çalışmalara kurucu mahiyetteki metinlerde gösterilen ilgi kısaca ele alınacaktır. Ardından, biyografik anlatı yaklaşımının sosyal bilimsel değeri, literatürdeki yeri, bu yaklaşıma özgü mülakat teknikleri ve anlatı analizine ilişkin yöntemsel unsurlara yer verilecektir. Sonuç bölümünde, biyografik anlatı yaklaşımının din psikolojisi alanına sağlayabileceği potansiyel katkılar ele alınacak ve bu yaklaşımın metodolojik açımlarına ilişkin gelecekteki araştırmalar için önerilerde bulunulacaktır. Yaklaşımın din psikolojisi bağlamındaki uygulanabilirliğini ortaya koymak ve eleştirel bir değerlendirme sunmak amacıyla, söz konusu anlatı süreçlerinin bir araştırma projesi çerçevesinde nasıl somut biçimde yürütüldüğüne dair uygulamalı bir çözümleme ayrı bir çalışmanın konusu olmalıdır. Bu tür bir çalışmada, yöntemsel adımlar örneklendirilerek ayrıntılı biçimde açıklanmalı ve analiz süreci sistematik olarak sunulmalıdır.

1. DİN PSİKOLOJİSİ TARİHİNDE NİTEL PARADİGMA

Nitel yöntemlerin araştırma sürecinde bir keşif aracı olarak kullanılması, önceden kurulmuş teorileri sınamaktan ziyade, yeni fikir ve kavramların üretilmesine odaklanmaktadır. Sürecin merkezinde, belirli bir gözlemin gelecekteki gözlemlere nasıl genellenebileceğine dair bir beklenti bulunmaktadır; ancak burada söz konusu olan genelleme, geleneksel bilimsel yöntemlerdeki gibi kesinlikten ziyade bir anlamlandırma ve öngörü çabasıdır. Çünkü nitel araştırmalarda teorik çıkarımlar, çoğunlukla doğrusal olmayan, yaratıcı ve karmaşık süreçler aracılığıyla inşa edilir. Araştırmacı, mevcut verilerden hareketle teorik kodlar ve kurallar geliştirme peşindedir. Burada yaratıcılık, nitel yöntemlerin ayırt edici ve kurucu niteliklerinden biri olarak öne çıkar. Araştırmacının sezgisel düşünme biçimleri, yorumlama yetkinliği ve özgün kavramsallaştırmalar üretme kapasitesi, özellikle karmaşık ve iç içe girmiş insan doğasını anlamada vazgeçilmez bir rol oynamaktadır.

Nitel yöntemler, çoğu zaman yeni ve yenilikçi hipotezler ortaya koyma potansiyeline sahiptir; ancak bu hipotezler, nicelde olduğu gibi kanıtlayıcı bir iddia düzeyinde değerlendirmeye tabi tutulmaz. Nitel yaklaşım, "gözlemci açıklığı" ilkesine dayanarak, araştırmaya önceden belirlenmiş hipotezler olmadan başlamayı öngörür. Ancak bu açıklık, mutlak bir tarafsızlık anlamına da gelmez; aksine, araştırmacının kendi önyargılarını, kabullerini ve bilişsel çerçevesini açıkça belirleyip araştırma sürecinde sürekli olarak sorgulamasını gerekli kılar. Araştırmacı, nitel çalışmanın her aşamasında kendi epistemolojik konumunun ve varsayımlarının farkında olmalı; bu farkındalığı araştırma sürecinin bir parçası hâline getirmelidir (Probst, 2016; Macbeth, 2014; Gray vd., 2007; Watts, 2008).

Din psikolojisinde yöntem ve teknikler bağlamında hem nitel hem de nicel yaklaşımlara ilişkin dikkate alınması gereken önemli bir husus, onun Batı kökenli bilimsel gelenekler içinde şekillenmiş olmasıdır. Bu alanda geliştirilen yöntemlerin, büyük ölçüde Batılı toplumların dindarlığını anlama ihtiyacından doğduğu gerçeği göz ardı edilemez. Özellikle nicel yaklaşımlarda, Batı'da geliştirilmiş olan standart ölçekler ve ölçüm araçlarının, Batılı olmayan katılımcılar üzerinde kullanıldığında çeşitli anlamsal, bağlamsal ve metodolojik sorunlara yol açtığı, yerel literatürde de sıkça tartışılan bir konudur. Bunun için nicel yöntemler, nitel yöntemlere kıyasla daha fazla uyarılma ve adaptasyon gerektirir (bkz. Ayten, 2022; Ağılkaya-Şahin, 2015, 2020; Yapıcı, 2004).

Girişte genel psikoloji içerisinde din konusunda eskiden beri süregelen kaygılar ve psikolojinin kurucuları arasındaki tartışmalardan bahsedildi. Bu noktada, psikolojinin yöntemlerini kullanarak dini olguları açıklama amacı güden ve psikolojik eğilimli bir din bilimi olan din psikolojisinde fenomenolojik analiz, nitel deney ve psikanalitik metin yorumlama gibi nitel yaklaşımlar, ilk dönemlere damgasını vurmuştur. Erken dönemde William James (1842-1910)'in çalışmalarında benimsenen fenomenolojik yaklaşım, disipline nitel manada kurucu katkılar sağlamıştır. James'in din değiştirme deneyimlerini, mistik tecrübeleri ve bu deneyimlerin bireysel sonuçlarını kişisel belgeler üzerinden analiz ettiği ve ideal tipolojiler geliştirdiği görülür. Örneğin, "bir kez doğan" ile "iki kez doğan" bireyler ya da "sağlıklı ruhun dindarlığı" ile "hasta ruhun dindarlığı" gibi tasnifler, erken dönemde James'in kişilik psikolojisi ile din psikolojisini buluşturan yaklaşımının dikkate değer örneklerindedir. Dini deneyimleri karşılaştırmalı bir yöntemle yorumlama amacı, onun nitel metodolojik yaklaşımını şekillendirmiştir (Hood vd., 2009). James'in dini deneyimlerin sınıflandırılmasına ve tipolojisine dair çalışmalarının, daha sonraki dönemlerde geliştirilen gömülü teori yöntemiyle benzerlikler taşıdığı da yöntem literatüründe dile getirilir (Glaser-Strauss, 2017; Popp-Baier, 2008).

James'in eserlerinde kullandığı verilerin türü ve kaynaklarına yöneltilen eleştiriler, bir grup araştırmacıyı başka nitel yöntemlerin geliştirilmesine ve yeni önerilere yöneltmiştir. Örneğin, dini deneyimin araştırılmasında iç gözlem yöntemi ve nitel deneylere yönelen Karl Girgensohn (1875-1925), laboratuvar benzeri ortamlarda çalışan yöntemsel kimliğiyle

ön plana çıkan Dorpat Din Psikolojisi ekolünü kurmuştur. Girgensohn, James ve Rudolph Otto (1869–1937)'nin benimsediği hermenötik yaklaşımların aksine, Würzburg Okulu'nun temsilcilerinden Oswald Külpe'nin (1862–1915) nitel deneysel yöntemini tercih etmiştir. Bu doğrultuda, dinî deneyimlerin psikolojik çözümlenmesini laboratuvar ortamında gerçekleştirmeyi amaçlamış ve 1911–1913 yılları arasında gerçek katılımcılarla yürüttüğü kapsamlı deneylerde dinî içerikli şiirler ve ilahiler sunmuş; ardından bu içeriklerin tetiklediği deneyimlerin serbest çağrışım yöntemiyle ifade edilmesini istemiştir (Girgensohn (1921, 1923). Bu çalışmalar, dönemin din psikolojisi çevrelerinde dikkat çekmiş; ancak Girgensohn'un erken ölümüyle nitel deneysel araştırma hattı, daha başlangıcında kesintiye uğramıştır. Deneysel yöntemin nitel bir açılımını yapan Girgensohn, dini deneyimi duygusal ve sezgisel bir yaşantı olarak tanımlamış ve bu yaşantının insan-ötesi bir kavrayışla ilişkilendirilebileceğine inanmıştır (Demmrich- Wolfradt, 2019). Bu yaklaşım, dinî deneyimin yalnızca mistik ya da duygusal yönleriyle değil, aynı zamanda bilişsel bileşenleriyle de ele alınmasını mümkün kılmış ve bu alandaki yöntemsel çerçevenin genişlemesine katkı sağlamıştır. Girgensohn'un dinî deneyimi laboratuvar ortamında incelemeye çalışması, nitel deneysel yöntemi dâhil etmesi ve özellikle dinî yaşantının bilişsel boyutlarını tahlil etmeye yönelik çabası, din psikolojisinin nitel literatüründe öncü ve özgün bir katkı olarak değerlendirilmektedir (Wulff, 1985).

Din psikolojisinin klasik dönemi ve sonrasında, nitel karakterdeki psikanalitik ve derinlik psikolojisi yaklaşımlarına da sıkça rastlanır. Öncü çalışmalar arasında, Oskar Pfister (1873-1956)'in Kont Zinzendorf'un dindarlığın yönelik -biyografik bir yaklaşımla yaptığı analizi bulunmaktadır (Pfister, 1926). O'nun çalışması, bireysel dini deneyimlerin psikolojik süreçler ve yaşam öyküsü bağlamında ele alınmasına kapı aralamıştır. Din psikolojisinin kuruluş sonrası dönemlerinde Erikson (1902-1994)'un Genç Luther'in Kimlik Sorunları üzerine yaptığı çalışmalar (Erikson, 1993; Pruyser, 1963; Capps, 2015; Lefevre, 1963), biyografi bağlamında dini kişilik gelişiminin incelenmesine dair önemli perspektifler katmıştır. Erikson'un bu çalışması, derinlik psikolojisi yöntemlerini bireyin dini kimliğinin oluşum sürecine ilişkin yorumlarla birleştirmektedir.

Kutsal metinlerin ve dinî ritüellerin sembolik, bilinçdışı ve bireysel deneyim boyutlarına odaklanan yorumlayıcı yaklaşımlar, din psikolojisinin erken döneminde psikanalitik ve derinlik psikolojisi temelli nitel araştırmalar arasında sonraki dönemleri de yönlendirecek şekilde önemli bir yer tutmuştur. Sigmund Freud (1856–1939)'un dinî inançları ve ritüelleri çocukluk arzularının ve bastırılmış dürtülerin bir yansıması ve nevrotik yapıların kültürel düzeydeki dışavurumları olarak yorumlayan teorileri, bu yaklaşımların ilk örnekleridir. Carl Gustav Jung (1875–1961) ise dinî imgeleri kolektif bilinçdışının arketipik tezahürleri olarak ele alarak, kutsal metinlerdeki sembollerini bireysel ruhsal gelişimin yapıtaşları olarak yorumlamıştır. Jung'un analitik psikolojisi, özellikle dinî sembollerin bireyin kendilik sürecindeki işlevlerine odaklanarak dinî tecrübenin derinlik boyutunu anlamaya yönelik bir zemin oluşturmuştur. Öte yandan, Freud'un öğrencisi olan ve yukarıda adı geçen Protestan papaz Oskar Pfister, psikanalitik yöntemi pastoral psikolojiyle de birleştirerek dinî inancın terapötik ve gelişimsel yönlerine dikkat çekmiştir. Bu yönelimler, dinî olguların yalnızca dışsal davranış kalıpları ya da kurumsal yapılar üzerinden değil, aynı zamanda derin içsel yapılarla, bireysel psikodinamik süreçlerle ve yaşam öyküleriyle iç içe geçmiş psiko-sosyal deneyimler olarak ele alınabileceğini göstermiştir (Belzen, 2010; Hood-Belzen, 2005). Dini inanç sembol ve ritüellerin psikanalitik ve derinlik psikolojisi temelli yaklaşımları, dinî deneyim ve bireysel inanç yönelimlerinin karmaşık yapısını anlamaya yönelik derinlemesine analiz imkânı tanımış ve disiplinin kavramsal çerçevesine katkı sağlamıştır. Ancak din psikolojisinin tarihsel gelişimi içerisinde zamanla nicel yöntemlere yönelimin artması, bu tür yorumlayıcı ve derinlik odaklı nitel yaklaşımların görece geri planda kalmasına yol açmıştır (Anczyk vd., 2019).

Günümüzde din psikolojisinin, bireysel dinî yaşantıları merkeze alan bir anlayışla birlikte, bu yaşantıların şekillendiği sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamları da dikkate alan daha geniş bir perspektife doğru desteklenmesi yararlı olacaktır. Yenilikçi yöntemsel ve kuramsal açılımlar, yerine göre dindarlığın tek biçimli, evrensel ve kültürlerüstü bir yapı arz etmediği; her bireyde ve kültürel bağlamda farklı yapılandığı fikrini ön plana çıkarmalıdır. Dinî yaşantıların yalnızca bireyin iç dünyasında ortaya çıkan psikolojik süreçlerle sınırlı olmadığı, bağlamından koparılarak anlaşılamayacağı, toplumsal etkileşimlerde, kolektif sembollerde ve tarihsel mirasın içinde de anlam kazandığına işaret eden antropolojik ve sosyolojik yaklaşımlar, din psikolojisi literatürüne daha fazla entegre olmalıdır. Böylece din psikolojisi, bireysel anlam dünyalarını kültürel kodlarla, tarihsel örüntülerle ve sosyal ilişkilerle birlikte ele alan daha bütüncül bir kavrayış yönünde gelişecektir (krş. Belzen, 2010; Hood vd., 2009). Özellikle post modern dönemlerde değişen yaşam tarzları, heterojen ve çok çeşitlenen insan biyografileri gibi olgular, çağımız insanın deneyimlerini ve dindarlığı anlamak için yeniden yapılandırmaya dayalı araştırma ve analiz yöntemlerinin değerini artırmaktadır (Kurth-Lehmann, 2011; Pickel-Sammet, 2014). Yeni insanın durumu, din psikolojisi çevrelerinde yürütülen tartışmalarda, bireysel dinî yaşantıların yalnızca ölçülebilir unsurlar üzerinden değil, anlam dünyaları ve bağlamsal koşullarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunan yorumlayıcı perspektifin önemini artırmaktadır.

Yukarıda serdedilenler göz önünde bulundurularak şu soru gündeme getirilebilir: Fritz Schütze'nin geliştirdiği biçimiyle biyografik anlatı yaklaşımı, din psikolojisi alanında yürütülen araştırmalara ne tür olanaklar sunabilir? Biyografik anlatı yaklaşımı, son kırk yılı aşkın süredir sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinde kullanılan; Alman akademik geleneği içerisinde şekillenmiş ve bu bağlamda kurumsallaşmış bir nitel araştırma yöntemi olarak kabul görmektedir (bkz. Güvercin, 2014, 2015, 2023; Güvercin-Nohl, 2015). Ancak, uluslararası din psikolojisi literatüründe bu yaklaşımın kullanımı oldukça sınırlı kalmakta; Türkiye'de ise yapılan kapsamlı taramalara göre henüz bu yöntemin din psikolojisi alanında uygulandığına dair bir araştırmaya rastlanmamaktadır.

Biyografik araştırmaların psiko-biyografi türleriyle ilgili çalışmaların Türk din psikolojisinde hatırı sayılır bir ilgi gördüğü burada belirtilmelidir. Söz konusu psiko-biyografi araştırmalarında tanınmış dindar şahsiyetler, düşünürler, sanatçılar veya tarihte öncü rol oynamış bireylerin dini biyografileri ele alınmıştır. Yunus Emre (Yavuz,1990,2021), Mehmet Akif Ersoy (İmamoğlu,1996), Malcolm X (Atalay, 2001), Cemil Meriç (Beyazyüz, 2007), Leonardo Da Vinci (Kaplan, 2009), Necip Fazıl Kısakürek (Esen, 2011), Ömer Lütfi Mete (Kahveci, 2019) Şehzade Korkut (Gürsu,2020) gibi isimler ve bazen din psikologlarının akademik biyografileri (Koç, 2023) bu yöntemin uygulandığı başlıca araştırmalar arasında yer almaktadır. Mevcut psiko-biyografi çalışmalarında veriler katılımcı öznenin birinci elden sesiyle değil, araştırmacının teorik donanımıyla şekillenen bir anlam inşasıyla seçilmektedir. Bireyin dini iç dünyası, yazılı metinler, eserler, söyleşiler ve otobiyografik kaynaklar üzerinden dolaylı biçimde analiz edilmekte, ancak özneye doğrudan yapılan görüşmelere dayanan veriler bulunmamaktadır. Psiko-biyografik yaklaşımın Türkçe literatürdeki diğer bir özelliği bireyin dini gelişimini, çoğu zaman bir içsel dönüşüm ve olgunlaşma süreci olarak ele almasıdır. Bireylerin hamlıktan kemale doğru ilerleyen manevi yolculukları, dini sembolizm ve psikolojik gelişim kavramlarıyla açıklanır. Bu süreçte karşılaşılan krizler, arayışlar ve kırılma noktaları, bireyin ruhsal ve dini tekâmülünün zorunlu aşamaları olarak sunulmakta ve bu aşamaların bireyde bıraktığı izler, teorik çerçeveye ışığında yorumlanmaktadır (Karaca 2019).

Psiko-biyografik yaklaşım ile biyografik anlatı yaklaşımının, bireyin yaşamını anlamlandırma ve çözümleme noktasında farklı varsayımlar, yöntemsel tavırlar ve araştırma pratikleri üzerine kurulu iki ayrı paradigmayı temsil ettiği söylenebilir. Her iki yaklaşım da bireyin hayatına odaklanmakla birlikte hem teorik zeminleri hem de özneyi ele alış biçimleri açısından belirgin biçimde birbirinden ayrıldıkları görülmektedir. Birincisinde özne pasif konumda kalır; hayatı dışarıdan ve geriye dönük olarak analiz edilir. Zaman çizgisi kronolojik olarak yapılandırılır ve bireyin yaşam serüveni bir tür gelişimsel aşamalar dizisi şeklinde kurgulanır. İkincisinde ise bireyin kendi yaşamını nasıl anlattığına odaklanılır. Zaman algısı da psiko-biyografik yaklaşımdan farklıdır; anlatıcı olayları kronolojik olarak değil, yaşantılarına verdiği öneme göre dairesel, sıçramalı ya da tekrarlayan bir yapıda aktarabilir. Temel varsayımı, bireyin yaşamına kendi anlatısı üzerinden anlam verdiğidir. Bu yaklaşıma göre, önemli olan bireyin geçmişte ne yaşadığı değil, bu yaşantıları bugün nasıl anlamlandırdığıdır. Bu nedenle araştırmacı, derinlemesine görüşmeler aracılığıyla bireyin hazırlıksız anlatısını doğrudan veri olarak kullanır. Anlatı yapısı, anlatım biçimi, zaman dizimi, olayların nasıl ilişkilendirildiği ve anlatıcının perspektifi analizin merkezinde yer alır. Bu yaklaşımda özne, kendi anlatısının merkezindedir; sadece bir inceleme nesnesi değil, aynı zamanda kendi yaşamının anlamını kuran aktif bir faildir.

Burada biyografik anlatı yaklaşımının din psikolojisi için gündeme getirilmesindeki temel sebep ve ayrıcalık, yöntemin yaşayan bireylere odaklanması ve onların kendi yaşantılarına dayalı olarak oluşturdukları sözlü ve doğaçlama anlatıları yorumlamaya hem teorik hem de pratik bir çerçeve sunmasıdır. Bu yaklaşımın temel iddiasına göre, biyografik anlatılar yalnızca dilsel ifadelerden ibaret olmayıp; her anlatı, içsel bir tutarlılık ve mantık taşıyan, zihinsel süreçler aracılığıyla yapılandırılmış üretimlerdir. Bu yapılandırma sürecinde, kendini olumlu gösterme, davranışlarını meşrulaştırma, eksikliklerini gerekçelendirme ya da sorumluluktan kaçınma gibi çeşitli niyetler devreye girebilir. Biyografik anlatı analizi, anlatıcının dile getirdiği içerikle anlatının ardında yatan bilişsel, duygusal ve motivasyonel süreçler arasındaki ilişkiyi sistematik olarak incelemeye imkân sunan bir araştırma stratejisi olarak öne çıkmaktadır. Buradan hareketle aşağıdaki başlık altında biyografik anlatı yaklaşımının sosyalbilimsel değeri ortaya konmalıdır.

2. DİN PSİKOLOJİSİ İÇİN NİTEL BİR YAKLAŞIM OLARAK BİYOGRFİK ANLATI SEÇENEĞİ

Biyografik anlatılara yönelik analiz yaklaşımı, 1970'li yıllarda Almanya'da yerel siyasetteki güç yapıları üzerine araştırmalar yapan ve mikro sosyoloji çalışmalarıyla bilinen Fritz Schütze (1944–) tarafından geliştirilmiştir. Schütze, anlatı, betimleme ve delillendirme olmak üzere üç temel dilsel anlatı biçimini teorik olarak birbirinden ayırmaktadır. Ona göre, sıradan gibi görünen günlük anlatılar bile iç içe geçmiş betimleyici ve delillendirici unsurlar içerebilir; benzer şekilde, betimlemeler ve delillendirmeler de diğer anlatı biçimlerinden öğeler barındırabilir. Anlatı analizine özgü içsel bir mantık doğrultusunda geliştirilen bu yaklaşım, özellikle Almanca konuşulan coğrafyada dini araştırmalar da dahil olmak üzere diğer sosyalbilimsel projelerde yaygın biçimde kullanılmaktadır (bkz. Augst, 2000; Baumann, 2003; Kaupp, 2005; Sommer, 1998).

Schütze, dilbilimsel anlatı analizi alanında önemli çalışmalarıyla bilinen Labov ve Waletzky'nin çalışmalarından esinlenmiştir. Labov ve Waletzky'ye göre anlatı, geçmişte yaşanmış olayların belirli bir sırayla ve dilsel yapı içinde aktarılmasıdır. Anlatı; özet, yönelim, karmaşıklıklaştırıcı eylem, doruk noktası, değerlendirme, çözüm ve koda gibi bölümlerden oluşur. Anlatılar, sadece bilgi vermekle kalmaz; anlatıcının yaşantısını duygusal ve sosyal bağlarını anlamlandırmasına da hizmet eder. Schütze, Labov ve Waletzky'nin geliştirdiği çerçeveyi genişleterek, anlatıların yalnızca hikâye anlatımı olmadığını, aynı zamanda bireyin davranışlarını ve deneyimlerini spontane bir şekilde yeniden yapılandığı zihinsel süreçler olduğunu vurgulamıştır (Schütze, 2016). Bu çerçevede, hazırlıksız anlatılar, dilsel metinler olarak ortaya çıkar. Bu metinler, yaşanmış olayların veya davranışların hemen ardından spontane zihinsel kurgular ve değerlendirmeler biçiminde şekillenir. Bu tür dilsel metinler, deneyimin zihinsel tekrar sürecinde yeniden kurgulanmasını sağlar. Hazırlıksız bir anlatı sırasında bireyin içsel ve doğal anlatı dinamikleri devreye girer. Bu dinamikler, bireyin sadece verdiği bilgi ve mesajları değil, aynı zamanda insan iletişiminin temelini oluşturan bilinçaltındaki süreçleri de içermektedir.

Anlatı analizinde veriler — mülakatlar — anlatı biçimlerinin baskın olduğu bölümlere ayrılır. Analiz sürecinde, en çok

hikâye karakteri taşıyan bölümler öncelikli olarak değerlendirilir. Bu nedenle söz konusu yaklaşım, sosyolinguistik kökenli doğaçlama anlatı teorileri ile yakından ilişkilidir. Doğaçlama anlatılar, toplumsal ve kültürel bağlamda zımni veya açık bir şekilde üzerinde ittifak edilen kabuller doğrultusunda şekillenir. Schütze, anlatıcının spontane olarak başladığında, üç temel "anlatı zorunluluğuna" tabi olduğunu kabul eder. Bu zorunluluklar, anlatının nasıl yapılandırılacağına dair sosyal normları yansıtır: bu zorunluluklara göre anlatıcı başlattığı hikâyeyi tutarlı bir şekilde sürdürmeli ve uygun biçimde sonlandırmalıdır. Kültürel olarak, bir anlatının ne zaman tamamlandığına dair ortak bir kabul için anlatının sonu "garip" ya da "eksik" kaldığında, doğal olarak dinleyici anlatıcıdan düzeltme bekler. Bu tür sonlandırmalar genellikle "Böylece oldu" veya "İşte bu kadar" gibi ifadelerle yapılır ve dinleyici tekrar şimdiki zamana döndürülür. Bu tür bitişler *anlatı kodası* olarak adlandırılır (Schütze, 2016).

Biyografik anlatılarda anlatıcı teorik olarak anlatıyı sadece anlam açısından gerekli temel unsurlarla sınırlı tutmalıdır. Gereksiz detaylardan kaçınarak anlatıyı kısa ve öz hâle getirmesi beklenir. Bu beklenti, dinleyicinin sınırlı zamana sahip olduğu varsayımına dayanır ve anlatının kabul edilebilir bir süre içerisinde tamamlanmasını zorunlu kılar. Diğer yandan, anlatıcı, hikâyenin anlaşılabilirliği için yer, zaman ve olayların gerçekleştiği ortama ilişkin asgari düzeyde de olsa ayrıntı iletmelidir. Dinleyicinin sahip olmadığı bilgilerin farkında olarak bu eksiklikleri açıklığa kavuşturmalıdır (Schütze, 2016). Anlatısal zorunluluklar sayesinde, araştırmacı için her biri belirli bir olay ya da süreci ele alan ve dilsel işaretlerle ayırt edilebilen segmentler ortaya çıkar. Bu segmentler birbirine bağlandığında bütüncül bir anlatı yapısı göz önüne serilir. Schütze, doğaçlama anlatıların diğer anlatı biçimlerine kıyasla sosyal gerçekliği yansıtmaya bakımından daha elverişli olduğuna inanır. Zira bu tür anlatılarda anlatıcı, yaşadığı bir olayı önceden planlamadan, stratejik müdahalelere maruz kalmadan ve yapay düzenlemelere başvurmadan, olduğu gibi aktarmaktadır.

Lutz vd. (2018, 4–5), biyografik anlatıların bağlamından kopuk bireysel tanıklıklar değil, aynı zamanda toplumsallaşmış yaşam dünyalarına dair ipuçları olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dahası biyografik anlatıların yalnızca toplumsal yapılarla ilişkili boyutları değil, bireylerin yaşantılarına dair psikolojik çözümlenmeler açısından taşıdığı önem de literatürde gittikçe daha fazla yer almaktadır (Corsten, 2009; Tuiden- Lutz, 2018). Biyografik anlatı analizi, öznenin toplumsal ve psikolojik boyutları ekseninde, makro ve mikro düzeyler arasında salınan esnek ve canlı bir çözümlenme yöntemi olarak görülebilir. Anlatı psikolojisinde (narrative psychology) de, anlatılar insan yaşamını, deneyimlerini ve ilişkilerini yorumlamada temel bir yöntem olarak kabul edilir. Çünkü insanlar, yaşadıkları olaylara anlam kazandırmak ve bu olayları belirli bir bağlam içinde konumlandırmak amacıyla hikâyeler üretirler. Bu üretim süreci, bireylerin hem kendilerine hem de sosyal çevrelerine ilişkin yansıtıcı bir bakış geliştirmelerine imkân sağlar. Bundan dolayı da bireysel davranışları anlamayı amaçlayan psikolojik yaklaşımlar, anlatı analizine dayalı yöntemler geliştirmek durumundadır. Anlatı psikolojisinde otobiyografik anlatılar, bireyin öznel bakış açısını yansıtmaya bakımından son derece değerli bir veri kaynağı olma niteliği taşımaktadır (McAdams, 1993, 2001; Sarbin, 1986).

Din psikolojisi araştırmalarında biyografik anlatı verileri süreçsel nitelikleri daha belirgin olan, bireylerin dini kimliklerinin oluşumu, dini dönüşüm deneyimleri, günlük yaşamda dini inanç ve pratiklerin yeri, dini krizler ile dinin psikolojik işlevlerini anlamada güçlü ve anlamlı bir araç olarak değerlendirilebilir. Bu tür bir yaklaşım, bireylerin varoluşsal sorular karşısında nasıl anlam üretmeye çalıştıklarını ve sosyal bağlam içinde soyut/manevi dünyalarını ve inanç sistemlerini nasıl yapılandırdıklarını ortaya koyma açısından önemli katkılar sunabilir. Nitekim geçmiş literatürde biyografik anlatı analizlerinin din psikolojisiyle ilgili çalışmalarda bahsedildiği ve yer yer kullanıldığı örnekler mevcuttur (bkz. Bullik, 2024; Bullik vd., 2020; Day, 2013; Gockel, 2013; Hovi, 2014; Keller- Streib, 2013; Popp-Baier, 2021; Streib, 1991, 2005; Stromberg, 2020). Ne var ki, bu alandaki çalışmaların büyük çoğunluğunda veri toplama aracı olarak doğaçlama anlatı tekniği yerine yarı yapılandırılmış mülakatların veya başka belgelerin tercih edildiği görülmektedir. Schütze'nin yaklaşımı, yalnızca anlatı çözümlenmesini değil, aynı zamanda bu çözümlenmeye kaynaklık eden doğaçlama anlatı üretimini de içermektedir. Bu yönüyle önerilen model hem anlatının üretildiği bağlamı hem de analiz sürecini özgün bir yapısal çerçevede birleştirerek din psikolojisi araştırmalarına dâhil etmeyi amaçlamaktadır. Aşağıda, söz konusu yaklaşımın kullanıldığı iki örnek çalışmadan kısaca söz edilecek; ardından yaklaşımın pratik boyutlarına geçilecektir.

Din alanında biyografik anlatı yaklaşımını kullanan örnek bir araştırma Regina Sommer'in (1998) Marburg Üniversitesi'nde pratik teolojide tamamladığı doktora çalışmasıdır. *Lebensgeschichte und gelebte Religion von Frauen: Eine qualitativ-empirische Studie über den Zusammenhang von biographischer Struktur und religiöser Orientierung* (Kadınların yaşam öyküsü ve yaşanan dindarlıkları: Biyografik yapı ile dinî yönelim arasındaki ilişkiye dair nitel-ampirik bir araştırma) başlıklı bu çalışma, kadınların yaşam öykülerini ve dindarlıklarını araştırmada biyografik anlatı mülakatını veri kaynağı olarak benimsemiştir. Sommer, bu doğrultuda kadın katılımcılarla biyografik mülakatlar gerçekleştirmiş; elde edilen anlatılar, yeniden yapılandırıcı yorumlama (*rekonstruktive Interpretation*) perspektifiyle analiz edilmiştir.

Sommer'in çalışması, yaşanan dindarlıkların bireysel yaşam öyküleri bağlamında nasıl anlamlandırıldığını derinlemesine kavramayı hedeflemiş ve Karola B., Inge K., Renate L. ve Ursel W. olarak isimlendirilen vaka analizleriyle konuyu somutlaştırmıştır. Araştırmadaki bulgular, biyografik yapı ile dinsel yönelim arasında doğrusal, nedensel bir ilişki kurulamayacağını ortaya koymaktadır. Kadınların dini yönelimleri, sabit bir kimlik ya da kurum içi bağlılık değil, aşamalı, dönüşümlü ve deneyimle yoğrulmuş bir süreç olarak betimlenmektedir. Dindarlık kavramı, sabit ve tanımlanmış bitmiş olmaktan ziyade, anlamın yaşam boyu daima inşa edildiği bir olgu şeklinde kendini göstermektedir. Katılımcı kadınların çoğunun, Katolik kilisesi bağlamında dindarlık söz konusu olduğunda "yanlış anlaşılma", "soğukluk" "duyarsızlık" gibi

tecrübelere atıfta bulunmaları, Katolik Hristiyanlık bağlamında kurum merkezli dini yaşantının kadınların hayatına yönelik dışlayıcı karakterini ortaya çıkarmaktadır. Bu yönüyle Sommer'ın kadın katılımcıları, kilisenin patriarkal yapısına ve beden karşıtı söylemlerine yönelik bir eleştiri geliştirmektedir. Bu eleştiri, kadınların içsel deneyimlerine ve bedensel varoluşlarına daha fazla alan açmak amacıyla alternatif maneviyat arayışlarına neden olmaktadır. Ursel W., Inge K., Karola B. gibi örnek vakalar, kadınların dinin duygusal, bedensel ve sezgisel boyutlarına vurgu yapan *New Age*, yoga, meditasyon gibi yönelimlere açık bir bireysel inanç geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, "yaşanmış din" kavramı, dogmalardan çok deneyime, kurumsal otoritelerden çok içsel otantikliğe dayalı bir dini yaşantıyı ifade etmektedir. Kadınların biyografik süreç ve anlatılarına da Tanrı imgesi, cezalandırıcı bir dış otoriteden içkin, sevgi dolu ve destekleyici bir figüre dönüşmüştür. Sommer'e göre "dinsel gelişim" süreçsel bir yapı arz eder. Kadınların inançları, yaşam olaylarına, ilişkilerine, krizlere ve yeni anlamlandırma biçimlerine göre akışkanlık kazanır. Bu da dindarlığı, yaşam boyu yeniden üretilen, kırılmalar ve bütünlenmeler içeren bir oluş süreci olarak düşünmeyi gerektirir. Kadınların anlatılarında ortak yönlerden biri, inancın duyguya, deneyime ve içsel tutarlılığa dayalı bir alan olarak konumlanmasıdır. Bu noktada inanç, yalnızca Tanrı'ya yönelik bir tutum değil; aynı zamanda kendilikle, bedenle ve yaşamla kurulan derin bir anlam ilişkisi haline gelir. Bireysel dindarlık, varoluşsal bir yönelimi ve anlam arayışını ifade eder. Sommer'ın çalışması, kadınların dindarlığını anlamada biyografik-anlatısal ve deneyimsel analizlerin ne denli gerekli olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, din psikolojisi literatürüne kadınların öznel dini anlam inşalarına odaklanan metodolojik bir katkı olarak da görülebilir. Diğer taraftan bu çalışma, hem doğrudan doğaçlama anlatıya dayalı mülakat yöntemini hem de buna uygun analitik stratejiyi birlikte kullanarak önerilen metodolojik yaklaşımın pratik bir örneğini teşkil etmektedir.

Ulrike Popp-Baier (2008)'in Jacob A. Belzen ve Anton Geels tarafından derlenen *Autobiography and the Psychological Study of Religious Lives* başlıklı eserde yer alan çalışması, biyografik anlatı analizinin din psikolojisine kazandırılmasına yönelik önemli bir katkıdır. Popp-Baier bu çalışmasında, Fritz Schütze'nin yaklaşımı yerine, Dan P. McAdams ve arkadaşlarının geliştirdiği Amerikan anlatı psikolojisi çerçevesine dayanmaktadır. "Yaşam Öyküleri ve Yaşam Felsefeleri" başlıklı bu bölümde, Almanya'da yaşayan birinci kuşak Türk işçi göçmeni Hülya'nın anlatıları analiz edilmiştir. Bu çalışma, biyografik görüşmeler yoluyla elde edilen anlatılar üzerinden bireyin dini yaşantısını, kimliğini ve yaşam felsefesini nasıl yapılandırdığını anlamayı amaçlamaktadır. Yorumlama sürecinde yeniden yapılandırmacı yaklaşım ile "yaşam felsefesi" gibi kavramsal araçlar kullanılarak anlatının yüzeysel düzleminin ötesine geçilmiş ve bireyin yaşantılarına anlam kazandırma süreçleri çözümlenmiştir. Hülya'nın anlatısı, çok boyutlu iç görüler sunan bir yapı sergilemektedir. Hülya, kendisini karar alan, plan yapan ve değerlendirmelerde bulunan aktif bir özne olarak tanımlamakta; pasif bir mağdur değil, bilinçli bir şekilde "fedakârlıkta bulunan" bir birey olarak konumlandırmaktadır. Sağlık sorunları karşısında edilgen bir tutum sergilemektense, mücadele eden bir aktör olarak kendisini sunmakta; geçmişte başkaları için yaşadığını gelecekte ise otonom bir yaşam arzusu taşıdığını dile getirmektedir. Kültürel konumlandırmalarında, Alman toplumunu materyalist olarak nitelendirmekte; Türkiye ve Almanya arasındaki değer farklılıklarını karşılaştırmalı bir biçimde tartışmakta, değerler ve yaşam ilkeleri bağlamında tutarlı bir "yaşam felsefesi" inşa etmeye çalışmaktadır. Hülya'nın anlatısı, biyografik yaşam olaylarının yalnızca kronolojik bir olay dizisi olmaktan öte; anlam üretimi, içsel yapı ve kültürel etkileşim açısından zengin bir çözümleme imkânı sunmaktadır.

Batı'da din sosyolojisine denk kabul edebileceğimiz literatürde, biyografik-anlatı perspektifini esas alan çalışmalar, din değiştirme süreçlerinin bireyin yaşam öyküsünün bir parçası olarak, belirli bir olay örgüsü içerisinde anlamlandırıldığını ve bireylerin bu dönüşüm süreçlerini anlatıları aracılığıyla yönettiklerini ortaya koymuştur. Bu tür çalışmalar, bireyin benlik algısında meydana gelen değişimleri ve bu değişimlerin yaşam öyküsü bağlamında nasıl şekillendiğini inceleyerek; bireyin biyografik dönüşüm sürecinde karşılaştığı anlamlı olayları, yaşadığı içsel ve toplumsal çatışmaları, gerçekleştirdiği eylemleri ve benimsediği problem çözme stratejilerini analiz etmeye elverişli bir zemin sunduğunu göstermektedir (Wohlrab-Sahr, 1999a,1999b,1999c, 1996).

Aşağıda, biyografik anlatı yaklaşımının iki temel bileşeni olan mülakat sürecinin yapılandırılması ve elde edilen verilerin analizi ele alınacaktır. Bu çerçevede özellikle teorik düzeyde, biyografik mülakat tekniği ile veri analiz süreçlerine odaklanılacaktır.

3. NİTEL VERİ TOPLAMA TÜRÜ OLARAK BİYOGRFİK ANLATI MÜLAKATI

Yukarıda vurgulandığı üzere, biyografik anlatı araştırmalarında kullanılan veriler, katılımcıların düşünmeden ve önceden plan yapmaksızın yaşam deneyimlerini aktardıkları doğaçlama anlatılardan oluşmalıdır. Bu tür verilerin elde edilebilmesi için, katılımcıyı serbest biçimde konuşmaya teşvik eden ve anlatı üretimini destekleyen özel bir görüşme stratejisinin izlenmesi gerekir. Anlatı yoğunluğu yüksek olmayan verilerle biyografik anlatı araştırmasının verimli bir şekilde yürütülmesi mümkün değildir. Bu nedenle, biyografik anlatı yaklaşımında veri toplama ve analiz süreçleri, birbirini tamamlayacak bir tasarımda planlanmalıdır.

Biyografik anlatı mülakatlarında, her şeyden önce bireyler için hikâyelerini anlatma atmosferi oluşturmalıdır. Katılımcının deneyimlerini dil aracılığıyla nasıl sunduğu, anlatı biçimi ve anlamlandırma süreçleri incelendiği için mülakatta yaşam hikâyesi ve öznel bakış açıları mümkün olan en kapsamlı bir şekilde elde edilmelidir. Yarı-yapılandırılmış soru-cevap şemasından farklı olarak biyografik anlatı mülakatı anlatma-dinleme etkileşimine dayalı bir çerçevede şekillenir (Küsters, 2009; Rosenthal-Loch, 2002; Rosken, 2009). Schütze ve sonraki birçok araştırmacı biyografik anlatı mülakatının nasıl

yapılacağına ilişkin teknikleri ayrıntılı bir şekilde çalışmalarında tanıtmışlardır (Güvercin, 2015; Nohl, 2010; Schütze, 2016). Biyografik anlatı mülakatı aşağıda gösterilen üç temel adımdan oluşur:

1. **Anlatıya Teşvik:** Araştırmacı, katılımcıya serbest anlatım imkânı tanıyan açık uçlu bir soruyla görüşmeye başlamalıdır. Örneğin: *"Hayatınızı bana anlatabilir misiniz? Sizin için uygun gördüğünüz bir yerden başlayabilir ve aklınıza gelenleri serbestçe paylaşabilirsiniz."* Anlatıyı teşvik aşamasında araştırmacı, mümkün olduğunca pasif bir tutum benimsemeli; yalnızca sözsüz işaretlerle (örneğin, başını sallamak) veya minimal düzeyde sözlü ifadelerle (*"Hı hı"*, *"Tamam, anlatmaya devam edebilirsiniz"* gibi) katılımcının anlatıyı sürdürmesini desteklemelidir. Teşvik aşamasında hedeflenen anlatılar, yalnızca yaşanmışlıkların sıralı olarak aktarılmasını değil; aynı zamanda katılımcının deneyim katmanlarını, anlamlandırma biçimlerini ve kimlik oluşum süreçlerini açığa çıkararak, bu yapıların yeniden üretimini mümkün kılar (Przyborski-Wohlrab-Sahr, 2013). Anlatı sırasında katılımcı, belirli olayları gerekçelendirme, daha geniş bir bağlam sunma ve anlatı içinde yer alan kişi ya da durumları açıklama ihtiyacı hisseder. Bu yönüyle, yalnızca bireyin yaşam öyküsü değil, aynı zamanda bu öykünün anlamsal olarak inşası ve bireylerin geçmiş deneyimlerini geriye doğru güncel bir bakışla nasıl yeniden kurguladıkları ve dile getirdiklerine ilişkin geniş veri elde edilmiş olur (Alheit-Dausien, 2006; Ecarius, 2006; Kleemann vd., 2013).

2. **Anlatının Derinleştirilmesi:** Birinci adımdaki serbest anlatının tamamlanmasından sonra araştırmacı, anlatının belirli yönlerini derinleştirmek veya netleştirmek amacıyla sürece dahil olur. Bu aşamada yöneltilen sorular; yalnızca katılımcının daha önce dile getirdiği konulara odaklanmalı ve yeni temalar açmamalıdır. Anlatıyı derinleştirme sürecinde yöneltilen sorular, katılımcının anlattığı olaylar, duygular veya düşünceler hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmeyi amaçlar. Örneğin, giriş hikâyesinde kriz deneyimleri yalnızca yüzeysel bir şekilde dile getirilmişse, ayrıntı talep eden sorular dikkatlice formüle edilmelidir. Farz edelim, katılımcı bir kadın anlatıya teşvik aşamasında, Türkiye'de başörtüsü yasağına maruz kaldığını ve bu nedenle üniversiteyi bırakıp yurt dışına çıktığını anlattı. İkinci aşamada ona teşvik için şöyle sorular yöneltilir: *"Üniversiteye başladığınızda sizden başörtünüzü çıkarmanız istendiğinden ve sonrasında Türkiye'deki eğitiminizi bırakıp yurt dışında devam ettiğinizden bahsettiniz. Bu sürecin nasıl geliştiğini biraz daha ayrıntılı şekilde anlatabilir misiniz?"* Bu aşama, anlatıyı detaylandırarak zenginleştirmek ve katılımcının deneyimlerini daha geniş bir şekilde edinmek için kritik öneme sahiptir (bkz. Glinka, 2003; Schütze, 2016).

3. **Anlatının Dengelenmesi/Sonlandırılması:** İlk iki aşamada düz anlatılar bitince, araştırmanın konusuna özgü temalara odaklanan dışsal (exmanent) sorular devreye girer (bkz. Przyborski-Wohlrab-Sahr, 2014). Bu aşamada amaç, katılımcıyı kendi yaşamının teorisyeni olarak görerek onun açıklama ve soyutlama yeteneklerini ortaya çıkarmaktır. Bundan dolayı, kanıtlayıcı (argümentatif) ve betimleyici cevaplar alınabilecek sorular sorulur. Soruların belirli bir sıralaması yoktur ve duruma göre uyarlamaya açıktır. Bu adım, ilk iki aşamadaki anlatılarda eksik kalan ve daha da derinleştirilmesi gereken noktaları ele almak için de kullanılabilir. Örneğin: *"Bugün dinle ilişkinizi nasıl tanımlarsınız?"*, *"Hayatınıza geriye dönüp bakarsanız bugünkü düşüncenizde olsaydınız farklı bir şey yapar mıydınız (Üniversitede kalıp başörtüsünü çıkarmak ya da okuma düşüncesinden tamamen vazgeçmek gibi)?"* "Genel olarak neler söylemek istersiniz?" türünden sorular, katılımcının deneyimlerini daha geniş bir perspektifte ele almasına fırsat verir ve araştırmanın teorik çerçevesine uygun olarak eksik kalan yönlerin tamamlanmasını sağlar. Bu aşamayla birlikte mülakat sonlandırılır.

Biyografik anlatı mülakatının temelinde, katılımcının tüm süreçlerde aktif bir özne olarak yer alması hedeflendiği için birey, hangi olayların ya da yaşantıların anlatılmaya değer olduğuna kendisi karar verir; araştırmacı ise herhangi bir konuyu zorlayarak anlatının doğal akışına müdahale etmekten kaçınmalıdır. Anlatının serbestçe gelişmesine imkân tanıyan bu yaklaşımda, yalnızca hikâyenin içeriği değil, aynı zamanda anlatma eyleminin kendisi de analiz için değerli bir veri kaynağı olarak değerlendirilir.

4. BİYOĞRAFİK ANLATI MÜLAKATININ ANALİZİ

Biyografik anlatı mülakatlarının analizinde iki önemli boyutu tespit etmek asıldır:

1. Yaşam öykülerinde gerçekte meydana gelen olayların neler olduğu,
2. Biyografi sahibinin kendi yaşam öyküsünü nasıl yorumladığı.

Modern zamanlarda hayat; çocukluk, gençlik, yetişkinlik, meslek ve emeklilik gibi evrelere ayrılmakta ve bu evreler, yerine göre birey için dışsal-toplumsal yapılar tarafından şekillendirilmektedir. Bunların bazıları yasal ve sabit çerçevelere sahipken, bazıları esnek yapılar olarak karşımıza çıkar. Örneğin, okul ve askerlik gibi yükümlülükler yasal çerçevede belirlenirken; eğitim, kariyer, başarı ve başarısızlık gibi süreçler daha esnek ve bireye seçim alanı bırakan kalıplara göre şekillenmektedir. Tüm kurumsal ve toplumsal normlar, bireyin yaşam seçimlerinde hem belirleyici hem de kısıtlayıcı role sahip olabilir. Dahası, bireylerin toplumsal kalıp ve sınırları aşmaları ya da bu sınırların dışına çıkmaları da mümkündür. Bu çerçevede, bireysel yaşam öyküsü yalnızca toplumsal olarak şekillendirilmiş bir yapı değil, aynı zamanda bireyin kontrolünü kaybedebileceği, kırılabilir ve çok boyutlu bir süreç olarak da anlaşılabilir. Bireysel kararlarla biçimlenen yaşam her zaman istikrarlı veya başarılı bir şekilde ilerlemeyebilir; bireyin kontrolünü aşan koşullar gelişebilir ve bu durumlarda birey, çıkış yolları veya alternatif çözümler üretmekte yetersiz kalabilir. Dışsal etmenler ise, bireye yeni eylem potansiyelleri sunarak onu köklü değişimlere zorlayabilir. Schütze (1995), sosyolojik eylem teorilerinin yalnızca bireyin kasıtlı ve aktif eylemlerine odaklanmasını; tepki, başarısızlık ve yön kaybı gibi deneyimleri sistematik biçimde

dışlaması nedeniyle eleştirmektedir. Bireyler, yaşam evrelerini bir yandan aktif olarak şekillendirirken, diğer yandan reaktif bir biçimde bazı zorluklara da katlanmak zorunda kalmaktadır. Onlar, hayatları üzerinde kontrolü yitirdiklerinde, beklenmedik bir yön izlemek durumunda kalabilir veya başarı elde etseler dahi bu başarı kalıcı olmayabilir. Bu gerçekliği göz önünde bulunduran Schütze (1983, 1995), bireysel yaşam yolunun aktif ve pasif yönlerini anlamaya imkân sağlayan dört temel süreç yapısından söz eder. Ona göre, bireylerin biyografilerine karşı geliştirdikleri tutumlar, yaşamlarının çeşitli evrelerini analiz etmek ve sınıflandırmak için kuramsal bir temel sunar (Schütze, 1981, 2016). Biyografik anlatı mülakatının analizinde öncelikli olarak dikkate alınabilecek süreç yapılarına aşağıda yer verelim.

Kurumsal Akış: Bireyin yaşamındaki belirli dönemler, sosyal kurumlar tarafından tanımlanan biyografik eylemlerle ilişkilendirilmektedir. Örneğin, üniversite eğitimini tamamlamak veya aile kurmak gibi eylemler bu kapsamda değerlendirilebilir. Schütze (1983, 288), bu yapıyı yaşam akışının "normatif-nesnelleştirilmiş ilkesi" olarak tanımlamıştır. Birey, biyografisini bir kuruma emanet etmiş olsa da bu durum onun tamamen pasif konumda olduğu anlamına gelmez. Birey, öncelikle sosyal normlara uymakla yükümlüdür; ancak eğitim alanını seçmek veya gerekli başarı belgelerini edinmek gibi aktif kararlarla yaşamını şekillendirme imkânına sahiptir. Bu durum, bireyin kurumsal yapılar içinde yaşamına yön verme kabiliyetini koruduğunu göstermektedir.

Biyografik Eylem: Bireyin aktif olarak kendi yaşamını yönlendirdiği ve eylemlerine dayalı olan süreçleri ifade eder. Schütze (1981), bu durumu yaşam akışının "niyetli" veya "kasıtlı" ilkesi olarak tanımlamaktadır. Kurumsal düzenlemeler ya net bir şekilde belirlenmemiştir ya da bunlar aşılabılır. Örneğin, bir kişi kendi firmasını kurma amacıyla ilahiyat eğitimini terk edebilir. Dindar çevresinden başka bir şehre taşınabilir ve ilahiyatçılığın ona yüklemiş olduğu kurumsal –toplumsal misyon ve zorunluluklardan kaçınmak isteyebilir. Eylem hedefi, geleneksel aile çevresinden çıkmak ve yeni fırsatlar aramak olabilir. İlahiyat eğitimi terk etmesi ve kurumsal olarak kendisine biçilmiş kalıbı aşması, kişinin kendi seçtiği biyografik bir eylemdir. Bu yeni süreç yapısı, öz gerçekleştirme arayışına yönelik biyografik eylem kalıbını izler.

Yörünge: Bu kalıp hayatın iniş ve çıkışlarını, doğrusal ya da dalgalı gelişim süreçlerini tanımlar. Diğer kalıplardan farklı olarak bu gelişim eğrisi, toplumsal-yapısal ve dışsal-kadersel koşullar tarafından yönlendirilen varoluşsal süreçlerini ifade eder (Schütze, 2016). Burada birey, biyografisini yaratıcı bir şekilde tasarlama konusunda kendisini yeterince yetkin hissetmemektedir. Schütze, gelişim süreçlerini negatif ve pozitif eğriler olarak ikiye ayırmaktadır. Negatif gelişim eğrisinde, birey dışsal koşulların belirlediği olaylara maruz kalmış hissetmekte; çıkışı olmayan bir durumda aktif olarak karşı koymanın mümkün olmadığını düşünmektedir. Bu durumda, bireyin yaşamını şekillendirme alanları daralmakta ve ilerleme süreci tıkanmaktadır. Öte yandan, dışsal koşullar yeni eylem ve gelişim olanakları da yaratabilmektedir. Bu bağlamda, birey reaktif bir konumda ele alınıp dışsal uyarılara verdiği tepkiler analiz edilebilir.

Biyografik Dönüşüm: Biyografik dönüşüm süreci, hayatta önemli değişimlerin yaşandığı ve bireyin yaşamını yeniden yapılandığı aşamalarıdır. Bu süreç, genellikle olumsuz bir dönemin ardından gelen geçiş aşamalarını ifade eder ve bireyin biyografik eylem gücünü yeniden kazanmasına işaret eder. Biyografik değişim, bireyin kasıtlı eylemlerinden ziyade, dışsal faktörlerin etkisiyle tetiklenir. Yapısal değişiklikler veya dışsal müdahaleler, bireye yeni eylem olasılıkları sunar veya farkında olmadığı potansiyelleri keşfetmesine yol açar. Önemli olan, bireyin bu süreci öznel bir tercih mi yoksa zorunlu bir tepki mi olarak yaşadığıdır.

Bir mülakatın analizinde göz önünde bulundurulacak süreçsel yapıların bu dört türü, biyografik kesitlerin ampirik analizinde keşfedici ve yardımcı kategoriler olarak kullanılabilir. Ancak mülakatın analizi, yaşam kesitlerini yalnızca bu dört süreç yapısından birine atamakla sınırlı kalmamalıdır. Amaç bu yapılar üzerinde temellendirilen, her bir biyografik kesitin özel niteliğini ve gelişim mantığını ayrıntılı bir şekilde belirlemektir. Ardından, bu kesitlerin gelişim mantıkları karşılaştırmalı olarak analiz edilerek vaka bazında genel biyografik süreç mantığı ortaya çıkarılabilir.

Schütze, biyografik anlatının biçimsel yapısının bireyin öznel yaşam deneyimlerini yansıttığını savunur. Yaşam öyküsünün yapısı ve dilsel bölümlendirme, bireyin deneyimlerini nasıl algıladığı ve organize ettiğini gösterir. Anlatıda yer alan detayların kapsamı ve yoğunluğu, bireyin deneyimlerine yüklediği anlam hakkında ipuçları verir. Din psikolojik bir proje söz konusu olduğunda inşacı, yorumlayıcı ve anlayıcı bakış açıları başta olmak üzere daha başka analiz türleri de tercih edilebilir. Her şeyden önce, mülakattaki anlatılar yeniden yapılandırılmalı ve katılımcının yaşam öyküsü ile dindarlığı arasındaki bağ keşfedilmelidir. Bu süreçte, dinle ilişki ve dindarlığı etkileyen kültürel, sosyal ve tarihsel faktörler de ortaya konmalıdır. İlk analiz adımı, verilerin farklı anlatı şemaları açısından sınıflandırılmasını içerir. Bu aşamada, katılımcının anlatı şeması ile temellendirme, tasvir etme ve değerlendirme şemaları arasındaki farklar belirlenmelidir. Sonraki biyografik analiz sürecinde, öncelikle mülakatın anlatı şeması ile şekillenen bölümler incelenmelidir. Bu inceleme sırasında anlatının vurgu noktaları, olaylar arasındaki dolaylı bağlantılar, dramatik olaylar ve meydana gelen dönüşümler yorumlanmalıdır. Katılımcının yaşam deneyimlerini anlamlandırma biçimleri ortaya çıkarılmalı ve dindarlığın bütün bu süreçlere yayılım çizgileri ve devamlılıkları tespit edilmelidir.

Her nitel araştırmada olduğu gibi biyografik anlatı araştırmasında da mülakat yoluyla elde edilen verilerin deşifre edilmesi, ihmal edilmemesi gereken bir adımdır. Ses kayıt cihazı kullanılarak gerçekleştirilen mülakatlar, kelimesi kelimesine yazıya aktarılmalıdır. Bu süreç, elde edilen verilerin belirli bir teorik çerçevede doğrultusunda analiz edilmesine imkân tanır. Mülakatlar analiz edilirken yalnızca içerik değil, aynı zamanda mülakat sırasında katılımcının tutumu, anlatı biçimi, jest ve mimikleri, duraksamaları, şaşkınlık ifadeleri, ağlama ya da gülme gibi duygusal tepkileri de göz

önünde bulundurulmalıdır. Bu unsurlar, verilerin analizine katkıda bulunarak anlamın daha kapsamlı bir şekilde ortaya çıkarılmasına yardımcı olur. Anlatı psikolojisi literatüründen McAdams (1993), Lieblich ve Josselson (2009) gibi araştırmacıların çalışmaları bu tür mülakatların yorumlanması için zengin perspektifler ve açılımlar sağlayabilir.

SONUÇ

Din psikolojisinde nitel yaklaşımlar ve yukarıdaki içerikler topluca düşünüldüğünde, bireylerin deneyimlerini hikâyeler biçiminde aktardığı ve bu anlatıların yaşamlarına anlam ve düzen kazandırdığı varsayımına dayanan biyografik anlatı yaklaşımının din psikolojisinde, niceliksel yöntemlerle tespiti ve açıklanması zor olan anlatı yapıları, bireysel hikâyeler, kimlik ve inanç gelişimi gibi pek çok konunun araştırılmasında önemli katkılar sunacağı iddia edilebilir. Dolayısıyla din psikolojisi araştırmalarında, bu yaklaşımın tartışılması, geliştirilmesi ve uygulanması için çeşitli gerekçeler mevcuttur. Bunlar arasında kullanılan verinin doğası, din psikolojisinin disiplinler arası ilgi alanıyla yöntemsel uyumu ve insanı ele alırken onun bağlamsallığına verdiği önem gibi konular ön plana çıkmaktadır.

Her şeyden önce, katılımcıların deneyimlerini kendi kelimeleriyle ve özgürce anlatmalarına imkân tanımak, araştırmacıya onların dünyasını içeriden görme fırsatı sunmaktadır. Bu sayede, elde edilen anlatılar daha az müdahale edilmiş ve daha özgün bir karaktere sahip olup, katılımcının yaşadığı deneyimi nasıl anlamlandırdığına dair doğrudan bir iç görüyü veri olarak elde etmeyi mümkün kılmaktadır. Bu durum, sadece anlatının derinliğini artırmakla kalmaz; aynı zamanda araştırmacının kendi varsayımlarını geri planda tutarak daha nesnel bir değerlendirme yapmasını öngörür. Özellikle din psikolojisi gibi kişisel ve içsel süreçlerin incelendiği alanlarda, bu tür bir anlatı serbestliği, veri güvenilirliğini artırabilmenin yanı sıra, yorumların gerçek yaşantıyla olan bağına güçlendirebilir.

Biyografik-anlatı yaklaşımı, din psikolojisinin ilgi alanlarından birisi olan dini inançların dinamik, dil ile kurulan (narrative) ve gelişen boyutlarını anlamada kullanılabilir. Çünkü bu yaklaşım, bir kişinin dini anlam dünyasının yalnızca belirli bir zaman diliminde değil, yaşam süresince gelişen bir anlam sistemi bağlamında incelenmesini mümkün kılmaktadır. Biyografik-anlatı mülakatı, dini deneyimlerin nasıl birbirine bağlı olduğunu, hangi ailevi, kültürel ve toplumsal faktörlerin bu deneyimleri şekillendirdiğini ve bir kişinin dini inançlarını ya da pratiklerini değiştiren hayati dönüm noktalarını keşfetmeye elverişli bir enstrüman olarak işlev görebilir.

Din psikolojisinin bir amacı da dini inançlar ve uygulamaların bireylerin kimliklerini nasıl biçimlendirdiğini, bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl etkileşime girdiğini, dindarlığın ve dini deneyimlerin bireylerin psikolojik süreçleriyle nasıl ilişkilendiğini incelemek olduğundan, bu yaklaşım disiplinin yöntemsel olarak elini güçlendirebilecek mahiyettedir. Örneğin bir bireyin dini inançları, çocukluk dönemindeki dini deneyimlerle, ergenlikteki dini sorgulamalarla ve yetişkinlikteki dini kabulleriyle şekillenir. Bu süreçlerin her biri, bireyin dini kimliğinin ve inançlarının psikolojik, toplumsal ve kültürel bağlamda nasıl geliştiğini anlamak için kritik öneme sahiptir. Bireyler, dini kimliklerini yalnızca bireysel deneyimlerle değil, aynı zamanda aile, toplum, kültürel normlar ve dini topluluklarla olan etkileşimleriyle de inşa eder. Vincent Crapanzano'nun (1984, 959) da belirttiği gibi, "biz bir yaşam öyküsünü analiz ettiğimizde, bir metni analiz ederiz ve bu metin, karmaşık bir iş birliğinin ürünüdür".

Biyografik-anlatı yaklaşımı, din psikolojisi için açılım fırsatları sunmakla beraber veri toplama ve analiz sürecinde zorluklar barındırabilir. Veri kaynakları bireysel anlatılara bağlı olduğu için veri toplama ve yorumlama oldukça emek ve sabır isteyen yoğun bir çabayı gerektirir. Ayrıca, anlatıların öznel doğası, araştırmacı ile katılımcı arasındaki ilişkinin etkisiyle yorumlama hatalarına yol açabilir. Onun için, araştırmacının varsayımları ve katılımcı ile olan ilişkisine eleştirel bir yaklaşım sergilemesi ve son derece hassas olması gerekmektedir. Araştırmacı için biyografik anlatı mülakatının değerlendirilmesi, özellikle anlatı yapısının yeniden inşası ve yaşam öyküsünün bağlamına yerleştirilmesi yoğun bir çalışma ve gayrete ihtiyaç duyar. Bu ise analiz sürecinin karmaşıklığını artıran bir faktördür. Biyografik-anlatı niteliğindeki bir görüşmenin başarısı, büyük ölçüde görüşmecinin becerisi ve duyarlılığına bağlıdır. Onun için katılımcı ile güven dolu bir ortamın oluşturulması, dürüst ve ayrıntılı bir anlatının ortaya çıkmasını sağlamak için kritik öneme sahiptir.

Son olarak bu yaklaşımın, anlatının doğal akışına müdahale etmeden bireyin yaşamında dine atfettiği anlamı ortaya çıkarmayı sağlayabileceğini ve yaşanmış dinin ampirik incelemesinde etkili bir yöntem olarak kullanılabileceğini iddia edebiliriz. Bütün yukarıda sunulan noktalar gelecekte ampirik olarak yapılacak araştırmayla somutlaştırılarak gösterilmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Ağılkaya Şahin, Zuhal. "The Problem of Appropriate Psychology of Religion Measures for Non-Western Christian Samples with Respect to the Turkish-Islamic Religious Landscape". *Psychology of religion in Turkey*. 65-105. Brill, 2015.
- Ağılkaya Şahin, Zuhal. "A Critical Overview of Turkish Measures of Religiosity". *Journal of Empirical Theology* 33/1 (2020), 6-38.
- Alheit, Peter-Dausien, Bettina. "Biographieforschung in der Erwachsenenbildung". *Handbuch erziehungswissenschaftliche Biographieforschung*. ed. Heinz-Hermann Krüger-Winfried Marotzki. 431-457. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006.
- Anczyk, Adam vd. "The Replication Crisis and Qualitative Research in the Psychology of Religion". *The International Journal for the Psychology of Religion* 29/4 (Kasım 2019), 278-291.
- Atalay, Mehmet. "Malcolm X: A Martyr of a Psychological Armageddon". *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* (Bışkek) 11-12 (2001), 133-150.
- Augst, Kristina. *Religion in der Lebenswelt junger Frauen aus sozialen Unterschichten*. Stuttgart [u.a.]: Kohlhammer, 2000.
- Ayten, Ali. *Din Bilimlerinde Nicel Yöntem*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2022.
- Baumann, Marianne Erika. *Frauenwege zum Islam: Analyse religiöser Lebensgeschichten deutscher Muslimas*. Regensburg: Universität Regensburg, Doktora Tezi, 2003. <https://pub.uni-regensburg.de/10123/1/Gesamtdokument.pdf>
- Belzen, Jacob. "Beyond Freud in Psychoanalytic Psychology of Religion? On the Discussion of Religion as Projection". *Journal of Religion in Europe* 3/1 (2010), 1-33.
- Belzen, Jacob A. *Religionspsychologie: Eine historische Analyse im Spiegel der Internationalen Gesellschaft*. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg, 2015.
- Benetka, Gerhard vd. *Die philosophischen und kulturellen Wurzeln der Psychologie: Traditionen in Europa, Indien und China*. Giessen: Psychosozial-Verlag, 2018.
- Beyazyüz, Murat. *Cemil Meriç'in Psikolojisi: Psikobiyografi*. İstanbul: Aşina Kitaplar, 2007.
- Bullik, Ramona. *Leitmotifs in Life Stories*. Bielefeld: Bielefeld University Press, 2024.
- Bullik, Ramona vd. "Development in Religious and Non-Religious Biographies from a Cross-Cultural Perspective". *Journal of Empirical Theology* 33/1 (2020): 65-82.
- Bühler, Karl. "Die Krise der Psychologie". *Kant-Studien* 31 (1926), 455-526.
- Capps, Donald. "Erik H. Erikson's Young Man Luther: A Classic Revisited". *Pastoral Psychology* 64 (2015), 327-343.
- Corsten, Michael. "Biographie zwischen sozialer Funktion und sozialer Praxis". *Handbuch Biographie*. ed. Christian Klein. 95-102. Stuttgart: J.B. Metzler, 2009.
- Crapanzano, Vincent. "Life-Histories: Lives: An Anthropological Approach to Biography. L. L. Langness and Gelya Frank: Life Histories and Psychobiography: Explorations in Theory and Method. William McKinley Runyan. Carmen: The Autobiography of a Spanish Woman. Hans C. Buechler and Judith-Maria Buechler: Son of Tecún Umán: A Maya Indian Tells His Life Story. James D. Sexton: Nisa: The Life and Words of a Kung Woman. Marjorie Shostak". *American Anthropologist* 86/4 (Aralık 1984), 953-960.
- Day, James M. "Narration, Identity, and Human Development: Cognitive-Developmental and Discursive Approaches to Understanding Religious Voices in Self-Narratives". *Religious Voices in Self-Narratives*. ed. Marjo Buitelaar-Hetty Zock. 53-82. Berlin: De Gruyter, 2013.
- Demmrich, Sarah-Wolfradt, Uwe. Die Gottesidee als Wesensmerkmal der Religion im Denken Karl Girgensohns. *Journal for the History of Modern Theology / Zeitschrift Für Neuere Theologiegeschichte* 26/2 (Ekim 2019), 86-103.
- Ecarius, Jutta. "Biographieforschung und Lernen". *Handbuch erziehungswissenschaftliche Biographieforschung*. ed. Heinz-Hermann Krüger-Winfried Marotzki. 91-108. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006.
- Erikson, Erik H. *Young Man Luther: A Study in Psychoanalysis and History*. New York: WW Norton & Company, 1993.
- Esen, Nesibe. "Necip Fazıl Kısakürek'te Dinsel Değişim". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2011), 129-154.
- Gezici Yalçın, Meral-Coşkan, Canan. "Psikolojide Yöntem Sorunlarına Eleştirel Yaklaşım ve Öneriler". *Psikoloji Çalışmaları* 41/3 (2021), 759-787.
- Girgensohn, Karl. *Der seelische Aufbau des religiösen Erlebens: Eine religionspsychologische Untersuchung auf experimenteller Grundlage*. Leipzig: S. Hirzel, 1921.
- Girgensohn, Karl. "Die Erscheinungsweisen religiöser Gedanken". *Neue Zeitschrift für Systematische Theologie und Religionsphilosophie* 1 (1923), 335-347.
- Glaser, Barney-Strauss, Anselm. *Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New York: Routledge, 2017.
- Glinka, Hans-Jürgen. *Das narrative Interview. Eine Einführung für Sozialpädagogen*. 2. Aufl. Juventa-Verl. Weinheim: Beltz Juventa (Edition soziale Arbeit), 2003.

- Gockel, Annemarie. "Telling the Ultimate Tale: The Merits of Narrative Research in the Psychology of Religion". *Qualitative Research in Psychology* 10/2 (Nisan 2013), 189-203.
- Gray, Paul S. vd. *The Research Imagination: An Introduction to Qualitative and Quantitative Methods*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Gürsu, Orhan. "Melankoli ve İktidar Arasında Bir Şehzade: Şehzade Korkut'un Psikobiyografisi". *Turkish Academic Research Review* 5/2 (2020): 267-288.
- Güvercin, Gökçe. "Biyografik Araştırmalar ve Biyografik Anlatı Görüşmesi". içinde *Nitel Araştırma: Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımlar*. ed. F. Nihan Seggie ve Yıldız Bayyurt, 172-184. Ankara: Anı Yayıncılık, 2015.
- Güvercin, Gökçe. *Informal Workplace Practices and Learning Experiences of Permanent and Hourly-Paid Teachers: A Comparative Study*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Güvercin, Gökçe. "Self-Directed Learning in Emerging Adulthood: Developmental and Biographical Reflections". *Dyskursy Młodych Andragogów / Adult Education Discourses* 24 (2023), 163-182.
- Güvercin, Gökçe - M. Nohl, Arnd. "Belgesel Yöntem ile Biyografik Anlatı Görüşmelerinin Yorumlanması". *Niteliksel Araştırma Yöntemleri*. ed. Fatma Nevra Seggie-Yasemin Bayyurt, 298-322. İstanbul: Anı Yayıncılık, 2015.
- Hammer, Steffi. "Psychologie zwischen experimentellem und hermeneutischem Ansatz. Oswald Külpe und Ludwig Klages - ein Methodenvergleich". *Psychologie und Geschichte* 7/1 (1995).
- Heine, Susanne. *Grundlagen der Religionspsychologie: Modelle und Methoden*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005.
- Henning, Christian. "Gescheiterte Beziehung? Ein Einblick in das Verhältnis von Theologie und Psychologie in der Zeit zwischen 1920 und 1960". *Praktische Theologie* 35/2 (Haziran 2000), 86-108.
- Holm, Nils G. *Einführung in die Religionspsychologie*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990.
- Hood, Ralph W. vd. *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*. New York: Guilford Press, 2009.
- Hood, Ralph W.-Belzen, Jacob A. "Research Methods in the Psychology of Religion". *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. ed. Raymond Paloutzian, Crystal L. Park, 62-79, New York: Guilford Press, 2005.
- Hovi, Tuija. "Functions of Narrative Genres for Lived Religion". *Approaching Religion* 4/1 (2014), 80-88.
- Iagher, Matei. *The Making and Unmaking of the Psychology of Religion*. Londra: Taylor & Francis, 2024.
- İmamoğlu, Abdulvahit. *Mehmet Akif ve İnanan İnsan*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1996.
- İmtoual, Alia-Spalek, Basia. *Religion, Spirituality and the Social Sciences: Challenging Marginalisation*. Bristol: Bristol University Press, 2008.
- Kahveci, Harun. *Psikobiyografik Açından Ömer Lütfi Mete'nin Hayatı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Kaplan, Hasan. "Bazen Bir Puro Sadece Bir Purodur: Leonardo Da Vinci'nin Dini Kimliği Üzerine Psikobiyografik Bir İnceleme". *Dini Araştırmalar* 12/35 (2009), 107-126.
- Karaca, Faruk. "Din Psikolojisi Tarihinde Psiko-Biyografi Geleneği". *Bilimname* 40 (2019). 7-35.
- Kaupp, Angela. *Junge Frauen erzählen ihre Glaubensgeschichte: eine qualitativ-empirische Studie zur Rekonstruktion der narrativen religiösen Identität katholischer junger Frauen*. Ostfildern: Schwabenverl., 2005.
- Keller, Barbara - Streib, Heinz. "Faith Development, Religious Styles and Biographical Narratives: Methodological Perspectives". *Journal of Empirical Theology* 26/1 (2013), 1-21.
- Kempf, Wilhelm. "Die Krise der Psychologie". *Zeitschrift für Sozialpsychologie und Gruppendynamik* 13/2 (1988), 41-54.
- Kießling, Klaus. "Religionspsychologie im Prokrustesbett? Bestandsaufnahme und Plädoyer für methodische und interkulturelle Öffnungen". *Wege zum Menschen* 69/1 (Ocak 2017), 31-46.
- Kleemann, Frank vd. *Interpretative Sozialforschung: Eine Einführung in die Praxis des Interpretierens*. Heidelberg: Springer-Verlag, 2013.
- Koç, Mustafa. "Türk Din Psikolojisinde Öncü Bir İsim: Kerim Yavuz Üzerine Biyografik Bir Araştırma". *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 10 (2024), 129-236.
- Kurth, Susanne - Lehmann, Karsten. "Narrativ fundierte Interviews mit religiösen Subjekten" *Religionen erforschen*. ed. Susanne Kurth Karsten Lehmann. 105-122. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2011.
- Külpe, Oswald. *Grundriss der Psychologie: auf experimenteller Grundlage dargestellt*. Leipzig: W. Engelmann, 1893.
- Küsterson, Ivonne. *Narrative Interviews*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009.
- Lefevre, Perry. "Erikson's Young Man Luther: A Contribution to the Scientific Study of Religion". *Journal for the Scientific Study of Religion* 2/2 (1963), 248-252.
- Liebllich, Amia-Josselson, Ruthellen. "Identity and Narrative as Root Metaphors of Personhood". *The Psychology of Personhood: Philosophical, Historical, Social-Developmental, and Narrative Perspectives*. ed. Jack Martin- Mark H. Bickhard. 203-222. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

- Lutz, Helma, vd. *Handbuch Biographieforschung*. Wiesbaden: Springer VS, 2018.
- Lück, Helmut vd. *Sozialgeschichte der Psychologie: Eine Einführung*. Heidelberg: Springer-Verlag, 2013.
- Lück, Helmut E.-Guski-Leinwand, Susanne. *Geschichte der Psychologie: Strömungen, Schulen, Entwicklungen*. Stuttgart: Kohlhammer Verlag, 2014.
- Macbeth, Douglas. "On 'Reflexivity' in Qualitative Research: Two Readings, and a Third". *Qualitative Inquiry* 7/1 (Şubat 2001), 35-68.
- McAdams, Dan P. "The Psychology of Life Stories". *Review of General Psychology* 5/2 (Haziran 2001), 100-122.
- McAdams, Dan P. *The Stories We Live By: Personal Myths and the Making of the Self*. New York: William Morrow & Co, 1993.
- Nohl, Arnd-Michael. *Narrative Interview and Documentary Interpretation*. Opladen: B. Budrich, 2010.
- Ostertag, Heinrich. "Grundsätzliches aus Wundts Religionspsychologie". *Archive for the Psychology of Religion* 1/1 (Ocak 1914), 212-227.
- Pfister, Oskar. "Die Frommigkeit des Grafen Ludwig von Zinzendorf". *The Journal of Nervous and Mental Disease* 64/1 (1926), 103.
- Pickel, Gert, and Kornelia Sammet. "Qualitative Methoden der Religionsforschung". *Einführung in die Methoden der sozialwissenschaftlichen Religionsforschung*. ed. Gert Pickel-Kornelia Sammet, 31-109. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden, 2014.
- Popp-Baier, Ulrike. "Introduction: Religion, Experience, and Narrative". *Religions* 12/8 (2021), 639.
- Popp-Baier, Ulrike. "Life Stories and Philosophies of Life: A Perspective for Research in Psychology of Religion". *Autobiography and the Psychological Study of Religious Lives*. ed. Jacob A. Belzen-Antoon Geels. 39-74. Leiden: Brill, 2008.
- Probst, Barbara. "Both/and: Researcher as participant in qualitative inquiry". *Qualitative Research Journal* 16/2 (2016), 149-158.
- Pruyser, Paul W. "Erikson's Young Man Luther: A New Chapter in the Psychology of Religion". *Journal for the Scientific Study of Religion* 2/2 (1963), 238-242.
- Przyborski, Aglaja-Wohlrab-Sahr, Monika. "Forschungsdesigns für die qualitative Sozialforschung". *Handbuch Methoden der empirischen Sozialforschung*. ed. Nina Baur-Jörg Blasius. 117-133. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden, 2014.
- Przyborski, Aglaja-Wohlrab Sahr, Monika. *Qualitative sozialforschung: Ein Arbeitsbuch*. Berlin: Walter de Gruyter, 2013.
- Rosenthal, Gabriele-Loch, Ulrike. *Das Narrative Interview*. Bern: Huber, 2002.
- Rosken, Anne. "Biographisch-narrative Untersuchung". *Diversity und Profession*. ed. Anne Rosken. 113-139. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009.
- Sarbin, Theodore R. "The Narrative as a Root Metaphor for Psychology". *Narrative psychology: The Storied Nature of Human Conduct*. ed. Theodore Sarbin. 1-27. Westport: Greenwood Publishing Group, 1986.
- Schütze, Fritz. "Biographieforschung und narratives Interview". *Sozialwissenschaftliche Prozessanalyse. Grundlagen der qualitativen Sozialforschung* 1 (2016), 55-74.
- Schütze, Fritz. "Biography Analysis on the Empirical Base of Autobiographical Narratives: How to Analyse Autobiographical Narrative Interviews". *Sozialwissenschaftliche Prozessanalyse: Grundlagen der qualitativen Sozialforschung*. ed. Heinz-Hermann Krüger, Werner Fiedler. Opladen: Verlag Barbara Budrich. 75-116, 2016.
- Schütze, Fritz. "Prozessstrukturen des Lebenslaufs". *Biographie in handlungswissenschaftlicher Perspektive*. ed. Joachim Matthes. 67-156. Nürnberg: Verlag der Nürnberger Forschungsvereinigung, 1981.
- Schütze, Fritz. "Verlaufskurven des Erleidens als Forschungsgegenstand der interpretativen Soziologie". *Erziehungswissenschaftliche Biographieforschung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 1995, 116-157.
- Schütze, Fritz. "Biographieforschung und narratives Interview". *Neue Praxis* 13/3 (1983), 283-293.
- Schütze, Fritz. "Prozeßstrukturen des Lebensablaufs". In *Biographie in handlungswissenschaftlicher Perspektive. Kolloquium am sozialwissenschaftlichen Forschungszentrum der Universität Erlangen-Nürnberg*, ed. J. Matthes et al., 67-156. Nürnberg: Verlag der Nürnberger Forschungsvereinigung e.V., 1981.
- Sommer, Regina. *Lebensgeschichte und gelebte Religion von Frauen: eine qualitativ-empirische Studie über den Zusammenhang von biographischer Struktur und religiöser Orientierung*. Stuttgart: Kohlhammer, 1998.
- Streib, Heinz. *Hermeneutics of Metaphor, Symbol and Narrative in Faith Development Theory*. Frankfurt: Peter Lang, 1991.
- Streib, Heinz. "Faith Development Research Revisited: Accounting for Diversity in Structure, Content, and Narrativity of Faith". *International Journal for the Psychology of Religion* 15/2 (Nisan 2005), 99-121.
- Stromberg, Peter G. "Narrative and Autobiographical Approaches to Leaving Religion". *Handbook of Leaving Religion*. ed. Daniel Enstedt vd. 323-334. Leiden: Brill, 2020.
- Thieme, Karl. "Die genetische Religionspsychologie". *Zeitschrift für Wissenschaftliche Theologie* 53 (1911), 289-316.

- Tuider, Elisabeth-Lutz, Helma. "Postkolonialität und Biographieforschung". *Handbuch Biographieforschung*. ed. Helma Lutz vd. 101-113. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden, 2018.
- Vorbrott, Gustav. "Ebbinghaus' Religionspsychologie". *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 18/3 (1908), 212-225.
- Watts, Jacqueline H. "Emotion, Empathy and Exit: Reflections on Doing Ethnographic Qualitative Research on Sensitive Topics". *Medical Sociology Online* 3/2 (2008), 3-14.
- Wertz, Frederick Joseph vd. *Five Ways of Doing Qualitative Analysis: Phenomenological Psychology, Grounded Theory, Discourse Analysis, Narrative Research, and Intuitive Inquiry*. Guilford Press, 2011.
- Wohlrab-Sahr, Monika. "Konversion Zum Islam als Implementation von Geschlechtsehre". *Zeitschrift Für Soziologie* 25/1 (1996), 19-36.
- Wohlrab-Sahr, Monika. "Biographieforschung Jenseits des Konstruktivismus?". *Soziale Welt* 50/4 (1999), 483-494.
- Wohlrab-Sahr, Monika. "Conversion to Islam: Between Syncretism and Symbolic Battle". *Social Compass* 46/3 (Eylül 1999), 351-362.
- Wohlrab-Sahr, Monika. *Konversion zum Islam in Deutschland und den USA*. Frankfurt: Campus Verlag, 1999.
- Wulff, David M. "Experimental Introspection and Religious Experience: The Dorpat School of Religious Psychology". *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 21/2 (Nisan 1985), 131-150.
- Yapıcı, Asım. "Din Bilimleri Alanında Yapılan Empirik Çalışmalarda Karşılaşılan Metodolojik Bir Problem: Ölçek mi Olguyu, Olgu mu Ölçeği Oluşturmakta?". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2004), 85-100.
- Yavuz, Kerim. "Din Psikolojisinde Metod Meselesi ve Yeni Gelişmeler". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986), 153-185.
- Yavuz, Kerim. "Yunus Emre'nin İç Benine Dini ve Psikolojik Yaklaşımlar". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1990), 103-119.
- Yavuz, Kerim. "Yunus Emre'nin Kişiliğinde İnsanın Kendini Bulması". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2001), 3-10.
- Zittoun, Tania. "A Cultural Psychological Reading of Religionspsychologie". *A Hundred Years of the IAPR*. ed. Jacob Belzen. 96-104. Leiden: Brill, 2016.

EXTENDED SUMMARY

Religious phenomena have historically been marginalized within the broader field of psychology, primarily due to their subjective nature, which was perceived as lacking in objectivity and scientific rigor. This marginalization stems from the focus on phenomena such as faith, spirituality, and religious experiences, which were often deemed incompatible with the experimental and positivist foundations of mainstream psychology. Furthermore, the exclusion of religious topics from scientific inquiry was shaped by intellectual trends such as secularization and the rise of materialism, which positioned religion as antithetical to scientific progress. This sidelining has compelled scholars of religion to adopt defensive postures, striving to establish methodological robustness and intellectual legitimacy. Early contributions by figures such as Theodore Flournoy emphasized the importance of neutrality and the psychological impact of religious phenomena on individuals. However, the field has faced enduring challenges in integrating qualitative and interdisciplinary approaches. Contemporary contexts, characterized by the evolving roles of religion within personal, social, and cultural domains, underscore the necessity of qualitative methodologies to engage with the complex and dynamic nature of religious phenomena. This article elucidates three seminal qualitative approaches that have shaped the classical period of the psychology of religion: phenomenological analysis, qualitative experimentation, and psychoanalytic text interpretation. William James' foundational contributions, including his systematic classification of religious experiences and his interpretive methodological orientation, established a robust framework for qualitative inquiry. Similarly, Karl Girgensohn's experimental innovations and Erik Erikson's psycho-biographical analyses of religious identity exemplify the historical depth and methodological diversity within the field. However, these qualitative paradigms have often been eclipsed by the dominance of quantitative methodologies, particularly in non-Western contexts where the adaptation and application of standardized tools pose significant epistemological and practical challenges. At the core of this article lies the biographical narrative approach, which seeks to elucidate individuals' religious experiences and identities through the systematic analysis of their life stories. Rooted in the interdisciplinary traditions of narrative psychology and sociology, this approach conceptualizes religious identity as a dynamic construct, shaped by the interplay of personal, social, and cultural factors. Fritz Schütze's narrative interview methodology serves as a cornerstone, providing a rigorously structured yet adaptable framework for eliciting rich, spontaneous, and detailed life narratives. Central to this approach is the emphasis on three linguistic modalities – narration, description, and argumentation – which collectively enable a nuanced analysis of the content, structure, and underlying intentions of participants' accounts. The biographical narrative approach offers a versatile analytical lens for investigating complex themes such as religious identity, transformation, crises, and coping mechanisms. Its applicability extends to exploring the intricate relationships between spirituality and mental health, as well as the sociocultural dynamics that shape religious practices. By empowering participants to articulate their experiences in an unstructured manner, this approach facilitates a profound engagement with their subjective perspectives while adhering to methodological rigor. Consequently, it provides invaluable insights into the multifaceted and evolving nature of religious phenomena. The narrative interview process is delineated into three pivotal stages: Encouraging Narration: Participants are invited to recount their life stories without interruption, thereby fostering an authentic and natural flow of narration. Deepening Narratives: Researchers pose follow-up questions to probe specific aspects of the narrative, enriching the data and uncovering latent insights. Balancing and Concluding: The final stage involves the introduction of targeted questions aligned with the theoretical framework of the study, enabling participants to reflect upon and generalize their experiences. Analytical procedures focus on identifying narrative segments and reconstructing life stories to elucidate both the events described and the interpretative frameworks employed by participants. Schütze's typology of biographical process – structur compassing institutional patterns, biographical action schemes, trajectories, and transformative processe vides a robust heuristic for categorizing and interpreting narratives within a structured analytical paradigm. Despite its methodological strengths, the biographical narrative approach is not without challenges. The labour-intensive nature of data collection and analysis, coupled with the potential for interpretative biases, underscores the necessity for highly skilled researchers capable of building trust and eliciting nuanced narratives. Nevertheless, the approach's capacity to contextualize individual experiences within broader sociocultural and historical frameworks renders it an indispensable tool for advancing the psychology of religion. Its emphasis on depth and interpretive richness uniquely positions it to address the complexities inherent in the study of religious phenomena. Finally, the biographical narrative approach constitutes a pivotal advancement in the psychology of religion, offering a sophisticated and qualitative lens for exploring the dynamic interplay between individual, social, and cultural dimensions of religious experience. By addressing methodological lacunae left by predominantly quantitative approaches, this method enriches the discipline's analytical repertoire. The article advocates for the systematic integration of this approach into empirical research, emphasizing its potential to enhance methodological diversity and deepen our understanding of the multifaceted role of religion in shaping human experience.